

23

M. G. B.

AFHANDLING

OM

SÄTTET

AT

UTÖDA MASK

PÅ

STICKELBÄRS BUSKEN,

MED VEDERBÖRANDES MINNE,

UNDER INSEENDE AF

Theol. *Doctoren*, Oecon. *Professoren*, *Ledamoten* af Kongl. Wafå Orden, Kongl. Svenska Wett. Academien, Upsåla Lårda Societeten, samt Kongl. Patriotiska Sålfskapet,

HERR PEHR KALM,

Utgifven och försvarad

För GRADEN

Af Kongl. Stipendiaten

ANDERS CAJALÉN;

Åbo-Bo.

I Åbo Academiens Öfre Låro-Sal den 27 Junii 1778:

P. v. t. f. m.

ÅBO,

Tryckt hos *Job. Christoph. Frenckell*, Rgl. Acad. Boktr.

§. 1.

Bland fruktbärande buskar, som väl tåla vårt Nordiska Climat, äger Stickelbärs busken ej det minsta värde; emedan den är ganska tjänlig til lefvande bäckar; och des bär, så mogne som omogne, kunna användas til många behof. Af dem plågar man tilreda åtskillige vällinakande och hälsofäme rätter; prästas ock af dem et godt och vällinakeligt vin; tilvärkas brånvin, som i godhet och smak kommer up emot det Franska, samt göres deraf en mycket skarp åttika. Utom alt detta, tjena nämnde bär äfven til stor nytta i Medicin; ty som de äro kylande och fyrlige, så hafva de ock sitt gagn i hetsige Febrar, Choleriske sjukdomar med mera (*).

§. 2.

Men man har intet altid den förmon, at upstjörda frukten af Stickelbärsbusken; ty ganska ofta insinna sig på den otalige maskar, som ej sällan på kort tid upåta så des blad, at ej annat än bare stjekar

---

(*) Mag. ER. E. WIDENII Disp. Om Suckel- eller Krusbärs buskars ans och Nyta.

kar blifva qvar; hvaraf bären borttorckas och sielfve busken går ändteligen ut, om sommaren är het och torr. Dock längre in på sommaren flår en få illa medfaren buske åter ut i nytt lóf, om den står undan Solbaddet, eller våderleken är kulen; och bårdar gemenligen ut til följande året, då likväl på honom finnes antingen inge eller ganska få bår, om den ock förut varit den bårrikaste. Men i fall denne buske följande sommar åter anfåttas af mask, så dör han antingen ut, eller försvagas ganska mycket; ty han har i det senare anfallet ej den styrka, som kunde svara mot en slik medfart.

§. 3.

Af hvad hårtils anfördt blifvit, är klart, at det är mödan värddt, at gifva allmänheten vid handen de fått, som man med säkerhet vet vara nyttjade til Stickelbårs-busk-maskens utödande hårå orten. Dock innan jag anför något af dem, är nödigt, at litet omordna tiden til desse maskars framkomst och förvandlingar.

§. 4.

Af de maskar, som således upåta alla bladen på Stickelbårsbuskarne, finnes på denne ort i Finland egenteligen 2:ne slag: det ena utgöra maskar af den fåril, som kallas *Phalæna Geometra grossulariata* (**), det andra slags maskar åro utklåkte af den fårilart, som har namn af *Phalæna Geometra wallaria* (***).

A 2

Desse

(**) Herr Arch. v. LINNES Fauna Svecica Ed. II. §. 1261.

(***) Herr Arch. v. LINNES Faun. Sv. Ed. II. §. 1248.

Dessa maskar framkomma merendels i flutet på Maji eller i början på Junii Månad; ehuru man ock haft exempel derpå, at de redan framkommit, ibland midt i Maji Månad och ibland åter först långt in i Junii, ja ock först i Julii, alt som väderleken och andre omständigheter varit dem mer eller mindre gynnande. Dessa fyffelsätta sig med, uti två och ibland inemot tre veckors tid, at upåta all lóf på förenämnde buskar, hvarest de krypa bort, gemenligen ned i hål och sprickor uti jorden, der de förvandlas til de af *Zoologis* så kallade *Pupas* eller *Chrysalides*; hvila i det tillståndet vid pafs 2 à 3 veckor, då ur dem framkomma fiårilar, som straxt para sig, och sedan lägga ägg på busken til nästa år; en enda sådan fiårilhona kan lägga flerehundrade ägg. Om nätterne plåga de i synnerhet flyga kring och uti buskarne, at förrätta bemålte fyfsla. Merendels börja dessa fiårilar visa sig midt i Julii Månad; dock ibland någre dagar förut, ibland ock någre dagar senare. Men om något år maskarne först framkommit i Julii Månad, så visa sig deras fiårilar ej förr, än i Augusti nästföljande.

§. 5.

Det måst brukelige sätt, at skaffa maskar ifrån Stickelbårsbusken är, at låta folk bortplocka dem. Men som detta renfningsfått fordrar mycken tid och flere personers arbete, alt efter som maskarnes myckenhet och de af dem angrepne buskars antal är stort til; det åfven är svårt, ja nästan omöjligt, at dermed

medelst befria busken från mask, så at den federmera intet skulle kunna synnerligen skadas; så kan det, såsom af de ej minst kostsamme, ej särdeles recommenderas. Dock i fall ohyran finnes allenast på någre quistar eller blad, så kan sagde rensningsfatt nyttjas med förmån: men der masken redan utspridt sig i myckenhet öfver busken, då är detta fatt ej gerna tillräckligt; ty man kan ej få noga komma åt alla quistar och grenar, som i dylikt fall skulle fordras; hvarföre derefter alltid så många maskar blifva i busken, som äro tillräckelige at framalstra, dereft omständigheterna för dem äro gynnande, en otalig ohyra til följande året. Skall man då betjena sig af detta fatt med nytta, bör noga gifvas akt uppå, när maskarne först börja visa sig, som gemenligen sker på de quistar, som äro närmast marken, och då straxt bortplåcka dem, medan de än äro helt små, och icke så behändige, at falla sig ned i busken, vid det quistarne röras. Wanligt är ock, at om mornarne medan luften är något kulen, breda lakan under busken och slå eller skaka sedan på quistarne, då de af kölden frusne maskar, ofta til myckenhet falla på Lakanet. Desse dödas sedan eller vråkas i en grop, hvar på mull kastas, som trampas vål ihop. Detta rensningsfatt är ej särdeles befvärligt, fordrar ej eller mycken tid: men har likväl icke alltid med sig den nytta, som man skulle önska; ty rö om maskarne hafva spridt sig kring hela busken, så falla af dem intet alla, som skakas från sine ställen på lakanet, utan

en stor del af dem faller ock ned emellan Busk-quistarne, hvarifrån de snart komma up igen och börja på med sitt förra ödande, 2:o kunna ej alle quistar på en stickelbårsbuske så skakas, at alle maskar skulle nedfalla på det utbredde Lakanet; ty många af dem fåsta sig så vid bladen, at de icke kunna fällas. Således kan busken ej eller på detta sätt aldeles frias från mask; men vål kan den något minskas och hindras i dess skadliga framfart.

§. 6.

At röka svafvel under busken, då den förut täckes med lakan, dödar vål maskarne; men löfven på busken torrkas straxt bort, så at botemedlet är mera skadligt än sielfva sjukdomen. Tobaksaska blandad med vatten och vål omrörd, så at det blir som en tjock vålling, brukas ock stånkas på de ställen af busken, hvarest masken är: men med ingen fördel. Än vidare har ock följande medel blifvit nyttjadt til maskens bortskaffande, näml. något kåril fylles til $\frac{1}{2}$ med färsk koogödning, dertil lägges et åmbare höns-träck, hyaruppå flås en $\frac{1}{2}$ stops krukka Tobaksaska, sedan flås 2 å 3 lod fonderstött svafvel, och åndteligen öses på allt detta vatten, så at kårilet blifver fullt. Alla ingredientier omblandas vål, så at deraf blir en vålling, hvilken sedan viskas på de af mask angrepne buskar. Men at detta sätt ej eller hulptir, derom intygar erfarenheten. För stark fallaka dödar vål masken, men dödar ock derjemte busken; Dock skadar

dar medelmåttig Sallaka ej busken, ehuru den dödar masken. At ej eller detta medel med säkerhet kan nyttjas, det aftages af den svårighet, som man hafver at, så noga som busken fordrar, temperera Sallakan. Hvad Myror angår, så äro de väl gode Mask-förstörare, men ej fullkomlige; ty ehuru för någre har händt, at maskar aldeles försvunnit på stickelbårsbusken, sedan någon myrstaekke blifvit skaffad under den samme; så har detta dock ej lyckats för alla, som gjordt dylikt försök.

§. 7.

Såkraste medlet, som man härtils påfunnit at utöda desse maskar, är följande: man vänder om jorden ikring buskarne til 2 à 3 alnars vidd, då masken uphört med sitt åtande på bladen och nedkrupit i jordreninorne, at förvandlas til de så kallade Pupor, *Chrysalides* eller Aurelias, som likna helt små Fogel ägg; tiltrampas sedan väl den omkastade jorden, så at puporne blifva, om icke fänder krosfäde, dock så väl nedgrafne, at de siårilar ej flippa up, som af dem kunde framkomma. Om det ock skulle hända, at någre maskar, efter detta medels nyttjande, skulle det följande året visa sig på buskarne; så bör man ej straxt tro, at detta sätt är af lika beskaffenhet med någre af de föregående; ty snart kan vid jordens omkastande vid busken, en eller annan pupa blifva hulpen nära til jordytan; snart kunna ock någre af maskarne nedkrupit i marken emellan de tåta grenar
och

och skott af busken och der förvandlats til pupas, dit man med spade icke kan komma: Nog af at man är i stånd at på detta sätt tämmeligen väl utöda maskarne, så at de intet kunna förstöra frukten för ågaren. Om hårmед fortfares 2 à 3 år å rad, så kan man vara tämmeligen säker derom, at aldeles kunna utöda desse maskar; i synnerhet om, vid jordens vändande kring busken, åfven kastas något mull til dennes rötter mellan quistarne samt sedan väl ihoppackas. Hårigenom blifva ock de pupar, som ligga vid buskrötterne, nedgrafne. Til at ån nogare och inare utöda ofta omrörde maskar, är mycket godt at hindra dem ifrån, at få krypa långt från busken, enår de söka sig jordremnor. Det säkraste hinder för dem håruti är, at inemot den tid, de sluta sitt löfåtande och lemna busken, til at i pupar förvandlas, gråfva ungefärlig. en aln från busken rundtomkring den samme et litet dike af 1. quarters bredd och $1\frac{1}{2}$ quarters djuplek med helt tvåra eller branta bråddar åt yttre fidan. Då maskarne efter fullåndadt åtande vilja bortvandrade, falla de i diket och kunna icke längre komma, utan måste der antingen dö, eller förvandlas, då det blir lätt, at göra på dem en önskad ånde.

